

Bokmeldinger

Bente Gullveig Alver 2008. *Mellem mennesker og magter. Magi i hekseforfølgelsestid*. Scandinavian Academic Press/Spartacus Forlag AS. 305 sider, ill.

Anmeldt av Liv Helene Willumsen, Universitetet i Tromsø

Bente Gullveig Alvers bok *Mellem mennesker og magter. Magi i hekseforfølgelsestid* er den andre omfattende studien av trolldom, magi og hekseforfølgelse fra forfatterens hånd. Alvers første bok om hekser, *Heksetro og trolldom: Et studie i norsk heksevæsen*, kom ut i 1971 og har hatt en stor leserskare. Mellom utgivelsene av disse to bøkene har Alver, som er professor i folkloristikk, skrevet en lang rekke vitenskapelige artikler samt drevet populærvitenskapelig formidling om emnet. Hun har dermed gjennom et langt forskerliv viet trolldom og magi oppmerksomhet og har store kunnskaper om emnet. Dette viser seg i den nylig utkomne boken som en kyndighet i forhold de forskningsspørsmål som stilles, den utførte analysen og vurderingen av fagstoff.

Ulike syn på magi

Sentralt i boken står maktavernes kamp mot folkelige magiske aktiviteter. Forfatterens innfallsvinkel er tanken om et relativt maktbegrep: at makt avler motmakt og at man forhandler seg fram til maktens normer i dette spenningsfeltet. Strategier og mottrekk ses i lys av det vanlige men-

neskets oppfatning av magi versus elitens oppfatning av samme. I henhold til bokens framstilling så eliten vanlige folks magiske praksis utelukkende som destruktiv og aktørene som onde og ugudelige, mens vanlige mennesker hadde et mer nyansert syn på magi. Personer med særlige magiske evner og kunnskaper i det enkelte lokalsamfunn ble betraktet som et medium mellom utenomjordiske makter og mennesker.

Alver har valgt å konsentrere seg om rettslokalet og kirkelokalet som arenaer der samspillprosessene studeres. Stedene er valgt fordi de har aspekter av å være fysiske lokaliteter samtidig som de på det symbolske plan fungerer som ladede rom for den samhandling og samtale som utfolder seg. Imidlertid har forfatteren komplettert med andre og mer uformelle steder, som også blir trukket inn i analysen, for eksempel kirkebakken, et syke- eller dødsleie, et festlig samvær. Kildematerialet som benyttes, er hovedsakelig rettsdokumenter fra trolldomsprosesser samt muntlig tradisjonsstoff.

Det generelle og det spesielle

Boken inneholder elleve kapitler og karakteriseres kompositorisk ved en bevegelse fra det generelle ved trolldomsprosessene per se mot det spesielle som gjelder anklagede enkeltpersoner. Bevegelsen fører leseren stadig nærmere noen få personer som ble rettsforfulgt for trolldom. Studien kombinerer analyse av de store linjer i trolldomsforsk-

ning med nærlesning av spesifikke aktstykker. De generelle drøftingene finner vi i første kapittel, der studiens objekt beskrives og perspektivet avklares. Perioden for trolldomsprosesser tidfestes til 1550–1700. De følgende to kapitler går nøye inn på hva magi er og hvordan magisk praksis i perioden ble utøvd. Videre drøfter disse kapitlene hva slags forståelse av sykdom som gjorde seg gjeldende i perioden, der en sondret mellom det som ble oppfattet som naturlig og det som ble oppfattet som unaturlig sykdom. I forlengelse av denne problematikken blir tidens behandlingspraksis redegjort for. Det fjerde kapitlet tar opp ryktets betydning og ryktets hardnakkethet. Så konsentrerer framstillingen seg i kapittel fem, seks og syv om kirken og prestenes rolle i perioden med trolldomsprosesser, etterfulgt av nærlesninger av tre utvalgte rettssaker i kapitlene åtte, ni og ti. Boken avsluttes med et oppsummerende kapittel, der studiens mange tråder samles.

Framstillingsformen er i hovedsak dokumentert sakprosa. Boken får et kilde-nært preg ved en lang rekke sitater fra historiske aktstykker. Den løpende teksten er avbrutt av tekstrammer med tilleggsinformasjon; opplysninger knyttet til terminologi eller utvidelse av faglige temaer.

Bredt anslag

Boken har et bredt anslag. Både dømmende myndigheter, geistlige myndigheter og allmue får forskningsmessig fokus. Med det åpnes det for et samspill som totalt har mange aspekter. Forfatterens særlige kompetanse er folkelige forestillinger om trolldom, og på dette punktet gir boken et vell av opplysninger, det være seg folkelig magi, sykdomsforståelse eller behandlingspraksis i tidlig nytid. Kunnskap om magi kunne føre til at kloke personer kom i myndighe-

tenes søkelys for trolldom. Det understrekes i boken at dersom en person hadde et slikt rykte, var det så godt som umulig å dementere dette i rettssalen.

De europeiske trolldomsprosesser blir sett på som et hærtog mot det magiske menneske. Skillet mellom elitens og menigmanns syn på magi følges gjennom hele bokens framstilling. Elitens, og da særlig kirkens, oppdragelsesprosjekt i etter-reformatorisk tid framheves. Intensivering av kirkens disiplineringsprosjekt og håndheving av det prinsipp at folk skulle forholde seg til bare én tro, gis stor plass i bokens seg til bare én tro, gis stor plass i bokens drøfting. Interessante spørsmål reises i forbindelse med hva slags kontaktnett norske geistlige hadde utover i Europa, ikke minst spørsmålet hvordan europeiske ideer om djevlepakt fant veien til norske lokalsamfunn. Betydningen av den personlige faktor innenfor det juridiske så vel som det geistlige område vektlegges, en tråd som følges videre i bokens nærlesningskapitler.

Prestenes rolle under trolldomsprosessene har fått bred dekning i boken. Mye nytt stoff blir trukket fram, om prestens mange roller i det lokale samfunn som forvalter av Guds ord, sjelesørger, formaner, samtidig som han er en sosial aktør. Prestens betydning før, under og etter en trolldomssak trekkes fram. Også de klokes gang i prestegården, prestekoners bruk av magi og svartebokprestenes virksomhet vies oppmerksomhet.

Kjønnsperspektivet er gjennomgående til stede i boken, blant annet på grunn av at menn bekledd alle maktposisjoner innenfor det juridiske og geistlige apparat og at disse dermed nødvendigvis trer fram med stor tyngde i nærlesningskapitlene.

Individualiserende grep

Det store kildematerialet som finnes om

trolldomsprosesser kan lett virke overveldende. Derfor fungerer det godt at Alver i sin framstilling tar to grep som tjener til individualisering. Det ene grepet er at fokus i tre kapitler hviler på den enkelte trolldomsanklagede kvinne. Det dreier seg om Johanne Pedersdatter, som ble ført for retten i 1622 i Stavanger, Inggjerd Monsdatter, som ble ført for retten i 1633 på Hesbygård og Margit Klingshei, hvis sak ble ført for prosteretten på Hå i 1682, for Underhoffretten på Sola i 1684 og for Overhoffretten i Christiania i 1686. Johanne Pedersdatter og Inggjerd Monsdatter ble dømt til døden. Margit Klingshei, som ble anklaget for signevisdom, ble dømt til offentlig pisking og landflyktighet. Nærlesning av aktstykkene med disse tre kvinnene som hovedpersoner muliggjør identifisering med kvinnene i tillegg til avdekking av et mønster av aktører rundt dem; personer som lanserer mistanke om trolldomsutøvelse og som vitner i retten. Mannsdominansen blir tydelig når det gjelder å drive en sak fram, det gjelder myndighetenes menn så vel som menn fra allmuen.

Det andre individualiserende grepet har å gjøre med fortellemåten i boken og framstår som originalt og vellykket. Forfatteren har lagt inn rammefortellinger som introduksjon til og avslutning av de tre kapitlene som tar opp enkeltkvinnens skjebner. Rammefortellingene er skrevet av forfatteren og tar utgangspunkt i historiske kilder. Det er imidlertid ikke snakk om dokumenterte tekster, men tekster der fortelleren gir til kjenne sine tanker om hva som muligens kan ha skjedd med den aktuelle personen – en form for utskrivning av innhold som på sett og vis ligger latent i aktstykkene. I et av kapitlene dreier denne rammefortellingen seg om Ragna, datteren til Inggjerd Monsdatter, kvinnen som

anklages for trolldom. Ragna ble kronvitne mot moren under rettssaken. Når fortellerens stemme kommer fram på denne måten, fridd fra dokumentasjonskrav, er det med en intensitet som gir koloritt til kapitlet som helhet. Den fortellerstemmen vi hører, kan gi seg følelser og meninger i vold på en fabulerende måte, noe som en streng faglitterær forfatter ikke kan tillate seg. Dessuten gis det mulighet til å foreslå forklaringer ut over kildenes opplysninger. Det er også av betydning at rammefortelleren i disse tekstene gir til kjenne sin sympati for de anklagede kvinnene.

Verdifull bok

Bente Gullveig Alver har skrevet en meget verdifull bok. Det kan innvendes at kildene som er benyttet til nærlesning er sentrert om Rogaland, noe som ikke er dekkende for det totale norske kildematerialet om trolldomsprosesser. Det finnes regionale forskjeller når det gjelder trolldomsprosesser i Norge, for eksempel skiller kildene fra Finnmark seg ut innholdsmessig fra kilder andre steder i landet, noe som kan gi grunnlag for andre fortolkningsmessige prioriteringer.

Imidlertid passer det utvalg av kilder valgt for nærlesning i Alvers bok meget godt til å kaste lys over den problematikken som ønskes drøftet, nemlig spenningsforholdet mellom trolldomsforestillinger hos eliten og hos den menige kvinne og mann. Kildene er fyldige og rike på detaljer. Studien er godt gjennomført, konsistent, vel dokumentert og troverdig både med henblikk på store linjer og minutøse forhold.

Mellem mennesker og magter. Magi i hekseforfølgelsesernes tid anbefales på det varmeste for alle som ønsker å la seg føre inn i forestillingene om trolldom som eksisterte

hos høy og lav i tidlig nytid. Boken forener oppdatert kunnskap på det teoretiske område med grundig nærlesning av enkeltkilder. Gjennom tallrike eksempler og referanser til fagstoff blir materialet satt inn i en internasjonal faglig kontekst. Men like viktig er det å påpeke at boken er blitt engasjerende gjennom de dybdeboringer

som forestas. Boken er et viktig tilskudd til forskningslitteraturen om trolldomsprosesser og utøvelse av magi på 15-1600-tallet. Imidlertid er boken ikke bare egnet for fagfolk. Den er skrevet på en lett og forståelig måte og kan leses med utbytte av et stort publikum med interesse for dette spennende stoffet.